

folklor. Utoliko se može dobro uočiti veza između tradicijske kulture i socijalističke ideologije, a poveznica je upravo jaki naglasak na ritualu i kolektivnim ceremonijama. To je u nerazvijenim europskim društvima, koja su nekoliko desetljeća bila socijalistička, olakšalo prihvatljivost binarne optike interpretacije i konstrukcije socijalne zbilje u masama. Velike svjetske religije imaju svetkovine s posebnim ceremonijama, a posebnost i nedokučivost se štiti retorikom i jezikom koji nije dostupan masama. Autor o tome piše: "Množina svjetskih religija, naposljetku, označena je razdvojenošću profanog i religioznog jezika. Latinski u Katoličkoj crkvi, hebrejski u židovskoj, vedski sanskrit u hinduskoj i arapski za muslimane, sve su to sveti jezici kojih se razlika od običnog jezika mora jasno izraziti" (99). U islamu se ceremonije pretvaraju u figurativno, pa i stvarno, nanošenje boli dok su katoličke ceremonije pune tihe uzvišenosti. Zašto su važne te komemorativne ceremonije? U njima zajednica obnavlja i kreira svoj identitet, te ga prenosi na mlade generacije. Prošlosti se mora dati smisao, pretočiti smisao u jasne, jednostavne i puku razumljive priče, a u tim pripovijestima važni su veliki uzori. Priča o velikim uzorima je stalno izvođenje kulta. Pritom su, osim vojskovođa i državnika, za kolektivne ceremonije prihvatljivi proroci i vjerske vođe: Isus, Muhamed i drugi. Socijalistički su poreci imali razrađen sustav ceremonijalnog okupljanja u kojem je također postojao posebni jezik s dominantnim ideologemima (svojevršnim mantrama) koje su ponavljane u tim posebnim prilikama. Iako su i tranzicijske političke garniture pokušale koristiti takvu retoriku i ceremonijalno sjećanje, sve je bilo drukčije nego u socijalizmu. Homogenizacija bez izrazite represije i bez višegodišnje tradicije nije imala priliku za uspjeh kao u prethodnom poretku. Komemorativne ceremonije su komemorativne u onoj mjeri u kojoj su izvedbene, a performativno sjećanje je tjelesno. Utoliko autor ove knjige pozornost posvećuje i tjelesnom društvenom sjećanju. Navike se tjelesno pamte. Iako se ne moramo sjećati kako i kada smo prvi puta zaplivali, navika plivanja je nataložena u našem tijelu. Sjedenje npr. u ceremonijama mora biti u suglasju s temeljnim porukama učenja pa se razlikuje sjedenje muškaraca i žena. Moć i položaj tijela (npr. po-

višeni položaj, ustajanje, klanjanje i sl.) pokazuju mjesto pojedinca u zajednici i na hijerarhijski ustroj same zajednice. Što su društva autoritarnija i zatvorenija, važniju ulogu imaju različite ceremonije pa i položaj tijela. I u ponašanju nosioca vlasti i reguliranju njegovih aktivnosti očitava se među ostalim strukturiranost društva i socijalna dinamika.

Knjiga P. Connertona razmatra sjećanje društvenih skupina i prijenos sjećanja budućim generacijama. U društvu koje prolazi tranziciju i liječi ratne rane, knjiga poput ove pomaže u razumijevanju i interpretaciji naših sjećanja, uz potrebu kritičkog prevrednovanja sadržaja kolektivne memorije. Sjećanje društva, tolerancija, humanizam i potpuno poštovanje osobnosti trebali bi ići zajedno. Smatramo da je u takvim teleološkim poveznicama smisao i značenje ove knjige.

Dragutin Babić

Nira Yuval-Davis

ROD I NACIJA

Ženska infoteka, 2004., 199 str.

Iako su žene oduvijek važni akteri nacionalne arene, ne samo zbog krucijalne uloge u biološkoj nego i u kulturnoj reprodukciji nacije, većina dominantnih teorija nacija i nacionalizma ignorira ili minorizira rodne odnose. Nira Yuval-Davis, profesorica na rodnom i etničkim studijima, *University of Greenwich* u Londonu, izraelska disidentica i članica-utemeljiteljica organizacija *Woman Against Fundamentalism* i *Women in Black*, istaknula je kako knjigom *Rod i nacija* nastoji poduprijeti *analitički projekt rodnog razumijevanja nacija i nacionalizma sustavnim ispitivanjem ključnih prinosa rodnih odnosa u ... nacionalnoj reprodukciji, nacionalnoj kulturi i građanskom statusu u naciji, kao i u nacionalnim sukobima i ratovima* (str. 14). Svaka od tih dimenzija detaljno je promišljena i potkrijepljena konkretnim primjerima koji ilustriraju načine kojima rodni odno-

si utječu na nacionalne projekte i *vice versa*. Knjiga "Rod i nacija" definitivno je vrijedan i poticajan doprinos, ne samo teorijskim promišljanjima nacije, etniciteta i roda nego i vodič za konkretne akcije u nastojanjima ostvarenja demokratskijeg društva.

U prvom poglavlju "Teorijsko promišljanje roda i nacije" Yuval-Davis skicira polazne pozicije teorijske analize roda i nacije. Nacionalistički se projekti razlikuju od "nacija-država" – nacijama se može pripadati na podržavnoj, naddržavnoj i prekodržavnoj razini. Ključna je važnost društvenih i ekonomskih relacija moći i društvenih podjela u koje je zapletena svaka konkretna povijesna društvena kategorizacija. U raspravi o "rodu" Yuval-Davis se fokusira na teorijske rasprave o kategoriji "žena", na odnos između pojmova "spola" i "roda", jer su krucijalni za razumijevanje, ne samo odnosa između muškaraca i žena, njihova utjecaja na nacionalističke projekte i procese, nego i načina na koje se ženskost i muškost shvaćaju u nacionalističkom diskursu. Prema Yuval-Davis, kategoriju "žena" moguće je doživljavati kao jedinstvenu samo ako se druge razlike potisnu. Povijesne strukture dominacije određuju koje se razlike smatraju društveno i politički važnima. Jedna od najvažnijih razlika među ženama jest njihova pripadnost etničkim i nacionalnim kolektivitetima, a trebalo bi je razumijevati u sklopu struktura dominacije i veza s drugim društvenim odnosima. Pojam "nacije" analizira se u vezi s nacionalističkim ideologijama i državnim institucijama. Nacije su pozicionirane u specifična povijesna razdoblja, stvaraju ih promjenjivi nacionalistički diskursi različitih skupina koje se bore za prevlast. Njihov se rodni karakter razumijeva upravo unutar te kontekstualizacije. Pokušaje klasifikacije različitih država i društava prema različitim tipovima nacionalističkih projekata Yuval-Davis smatra promašenim. Te tipove ona smatra dimenzijama nacionalističkih ideologija i projekata koji su u konkretnim povijesnim primjerima kombinirani na razne načine. U svakoj od tih dimenzija aspekti rodni odnosa igraju važnu ulogu i ključni su za teorijsko promišljanje. Tako autorica razmatra *genealošku dimenziju* razvijenu oko specifičnoga, zajedničkog podrijetla ili iste krvi/gena, što je baza kreiranja najekskluzivnijih i najhomogenijih predodžbi

"nacije" (*Volknation*); *kulturnu dimenziju* u kojoj se bit nacije vidi u simboličkoj baštini jezika, religije, običaja, navika, pri čemu se "neorgansku" raznolikost ne tolerira (*Kulturation*); *građansku dimenziju* koja se fokusira na građanski status u državi kao odrednicu granica nacije te je povezana s državnim suverenitetom i specifičnom teritorijalnošću (*Staatnation*).

Poglavlje "Žene i biološka reprodukcija nacije" posvećeno je dijalektičkom odnosu nacionalnih i etničkih procesa prema ženama te djelovanjima žena na njih. U centru interesa je tzv. *prirodna*, reproduktivna uloga žena i njezine implikacije za poimanje nacija i pozicije žena u društvu. Kao biološki "proizvođači" ljudi, žene su stupovi zajednice u okviru tih granica. Pozicije žena u njihovim etničkim i nacionalnim kolektivitetima, obveze prema njima, kao i državama u kojima borave i(li) su njihove državljanke, utječe na ženska reproduktivna prava. Nacionalističkim politikama populacijske kontrole uglavnom dominira jedan ili više od triju elementarnih diskursa. Diskurs *ljudi kao moć* tvrdi da budućnost nacije ovisi o njezinu stalnom rastu, *eugenički* diskurs zanima "kvaliteta" nacije koja se pokušavala unaprijed odrediti selektivnim razmnožavanjem. Treći *malthusovski* diskurs zagovara smanjenje ukupne stope populacijskog rasta zbog straha od nacionalne ili globalne katastrofe. Pripadnost žena nacionalnim i političkim kolektivitetima dvojake je prirode – one su, kao i muškarci, članice određenog kolektiviteta, ali uvijek postoje specifična pravila koja se odnose samo na njih. Ta je tvrdnja bitna u razmatranjima političkih implikacija načina na koje se žene postavljaju kao biološke reproduktore nacije. Unatoč činjenici spolne/rodne supremacije muškaraca, žene nisu pasivne žrtve ni objekti ideologija i politika kojima je cilj nadzor nad njihovom reprodukcijom. Suprotno tome, ističe autorica, (starijim) se ženama dodjeljuje uloga kulturne reprodukcije "nacije". U tom se kontekstu nameće pitanje reproduktivnih prava i različitih zamki njihovih interpretacija. Stoga bi kampanje za reproduktivna prava trebale u obzir uzeti višestranost i višedimenzionalnost ženskog identiteta.

Yuval-Davis odbacuje interpretacije kulture kao esencijalističkog i homogenog skupa tradicije i običaja te plasira koncepciju kulture

kao bogatog izvora, punog inherentnih proturječja. Kultura i tradicija koje su uglavnom sastoje od specifične verzije specifične religije i(li) specifičnog jezika, esencijalne su dimenzije koje u određenim nacionalnim projektima dobivaju veću ili manju važnost od genealogije i krvi. Jedna je to od središnjih teza poglavlja "Kulturna reprodukcija i rodni odnosi". Dakle, kultura je izvor koji se selektivno koristi u različitim etničkim i religijskim projektima. Kultura je zauzela središnju ulogu u analizama i ideologijama nacionalnog i drugih kolektiviteta. Rodni odnosi leže u srcu kulturnih konstrukcija društvenih identiteta i kolektiviteta. Svoju analizu Yuval-Davis započinje ispitivanjem pojma "kulture", njegova odnosa s pojmovima "civilizacija", "etničnost" i "identitet". Lik žene, najčešće majke, u mnogim je kulturama simbol duha kolektiviteta. Žene su u kolektivnoj svijesti povezivane s djecom, budućnošću obitelji i kolektiviteta. Uz takvo se poimanje često veže i shvaćanje žena kao nositeljica časti zajednice jer svojim "doličnim" ponašanjem i odijevanjem utjelovljuju granicu koja označava granicu samog kolektiviteta. Često se kulturne tradicije koriste kao načini legitimiranja vlasti nad ženama i njihova tlačenja. Do intenziviranja te pojave dolazi u situacijama ugroženosti muškaraca i cijelog kolektiva od "drugih". Koncept "drugih", ističe Yuval-Davis, upućuje na ambivalentnu ulogu žene u kolektivu s obzirom na to da i konstrukcija ženskoga ima svojstvo drugosti – žene su poimane kao glupe, opasne i nečiste, pa se kao takve i tretiraju. No postoje različite vrste "drugih". U različitim situacijama i etničkim projektima granice kolektiviteta mogu jedne "druge" uključivati, a neke druge "druge" isključivati. Rasizam se pojavljuje kad se konstrukcija drugosti upotrebljava za isključivanje i(li) eksploataciju nepromjenjivoga "drugog". Suprotno rasizmu, asimilacija ne nastavlja podizati nepremostive granice segregacije, nego čini da one budu nevidljive i premostive. Separatistički projekti strategije su otpora rasizmu i asimilacionizmu, kojima manjine lišene moći teže poboljšanju relativnog položaja kolektiviteta tako što promiču jačanje granica kolektiviteta, njegova identiteta, društvene kohezije te samodostatnosti (društvene, ekonomske, političke). Svoju analizu Yuval-Davis obogaćuje propitivanjem

multikulturalizma te kulturnog i religijskog fundamentalizma u kontekstu suvremenih globalizacijskih procesa.

"Građanski status i razlika" poglavlje je u kojem autorica analizira, po njezinu mišljenju, najvažniju dimenziju nacionalističkih projekata – dimenziju građanskog statusa. Građanski status ona tretira kao pojam s više razina jer se odnosi na članstvo ljudi u različitim kolektivitetima (lokalnim, etničkim, (trans)nacionalnim), te ga razumijeva u skladu s definicijom T.H. Marshalla kao punopravno članstvo u zajednici koje obuhvaća građanska socijalna i politička prava, ali i obaveze. Cilj je tog segmenta analize razmatranje građanskog statusa žena u usporedbi sa statusom muškarca te odnos tih građanskih statusa s dominantnim ili podređenim grupama, njihovom etničkom pripadnošću, podrijetlom, životom u urbanim ili ruralnim sredinama. Pritom se uzima u obzir globalno i transnacionalno mjesto tih građanskih statusa. Yuval-Davis propituje odnos građanskog statusa kao individualnog i kolektivnog fenomena te njegov odnos prema nacionalizmu i "zajednici". Pojmovi društvenih prava i društvenih razlika razmatraju se u kontekstu polemika o multikulturalizmu i rodnim odnosima. Iako tipologija građanskog statusa Bryana Turnera ne uzima u obzir rodove, često se rabi za opis rodnih razlika općenito i posebnih razlika vezanih za građanski status žena. Stoga autorica propituje dimenzije javno – privatno i aktivno – pasivno sa svrhom etabliranja poredbenoga, nezapadnocentričkog analitičkog okvira rodno obilježenoga građanskog statusa. Nakon analize odnosa dihotomije javno – privatno u odnosu na podjelu između obitelji, civilnog društva i države, Yuval-Davis centrira shvaćanje aktivnoga građanskog statusa i odnosa s pravima i dužnostima građana te načina na koji ga tumače ljevica i desnica. Ona ističe kako proučavanje građanskog statusa ne daje kompletne odgovore, ali daje bitan doprinos razjašnjavanju važnih pitanja o kompleksnim relacijama između individuuma, kolektiviteta i države kao i načina na koje rodni odnosi utječu na njih (*i vice versa*).

Najvišom građanskom dužnošću najčešće se smatra(la) spremnost da se za svoju zemlju da život. Vojske i ratovanje nikada nisu bile ekskluzivno muška zona unatoč uvriježenom

mišljenju. Predodžbe o muškarcima i ženama vezane uz sudjelovanje u vojsci i ratnim akcijama, njihova povezanost s građanskim pravima i drugim društvenim podjelama (na primjer etničkim i klasnim) polazna su pozicija poglavlja "Rodni karakter vojski i ratova". Yuval-Davis nastoji utvrditi: utjecaj moderne tehnologije i profesionalizacije vojske na participaciju žena u vojsci i njihov položaj kao vojnika; njihove moguće posljedice za nacionalističke ideologije koje mobiliziraju muškarce da se bore za "žene i djecu". Također ispituje rodni karakter ratova i spolne podjele među borcima i žrtvama rata (ubijenim, zatočenim, izbjeglim i silovanim), pri čemu naglasak stavlja na simbolički karakter sustavnih silovanja u ratu. Spolna podjela rada u vojsci često je formaliziranija i kruća nego u civilnom sektoru. Stoga mnoge feministice tvrde da je ulazak žena u vojsku preduvjet ostvarivanja punopravnog građanstva. Ulazak žena na vojno tržište rada potaknuo je promjene konteksta spolnih podjela rada i moći, ali ih nije eliminirao. Yuval-Davis razmatra sudjelovanje žena u neformalnim oslobodilačkim borbama i modernim vojskama te utvrđuje na koje je načine to utjecalo na njihovu poziciju u širem društvu. Esencijalističke ideje o muškoj agresivnosti i ženskom pacifizmu potaknule su rasprave o povezivanju feminističkog aktivizma i mirotvorstva. Prema jednoj struji, esencijalističko shvaćanje muškaraca kao agresivnih i nasilnih uklapa se u nacionalističko-militaristički mit koji se može uništiti ravnopravnim sudjelovanju žena u vojsci. Druga struja apostrofira majčinstvo kao temelj antimilitarističkog pokreta. Nira Yuval-Davis odbacuje obje pozicije jer smatra da su za položaje konkretnih žena i muškaraca u vojskama i ratovima ključne nacionalne, etničke, rasne, klasne, regionalne, dobne i obrazovne podjele.

Posljednje poglavlje "Žene, etnička pripadnost i osnaživanje: Prema transverzalnoj politici" centrira pitanja roda, nacije i politike osnaživanja žena. *Je li s obzirom na društvene i nacionalne podjele među ženama moguća feministička solidarnost*, pita se Nira Yuval-Davis. Poststrukturalistička i postmodernistička dekonstrukcionistička kritička teorija utjecala je na to da se u krugovima bijelih zapadnih feministica počne razvijati osjetljivost na razlike koja je otapala predodžbe o ženama iz Trećeg svijeta kao politički nezrelim žrtvama. Tako se počela razvijati *politika identiteta* koja odbacuje izjednačavanje pojedinačnih identiteta žena sa skupnim identitetom žena oblikovanim hegemonskim iskustvima zapadnih bjelkinja iz srednje klase. Yuval Davis razvija specifičan oblik koalicijske politike koju naziva *transverzalnom politikom*. Oblik i sadržaj partikularnih feminističkih borbi trebali bi biti određen konkretnim povijesnim uvjetima, a te bi razlike trebale određivati suradnju i solidarnost feministica na različitim pozicijama unutar i izvan društva. Percipirano jedinstvo i homogenost zamijenjeni su dijalozima i nedovršenim znanjem, pri čemu se ne smatra da dijalog nema granica i da se svaki sukob interesa može izgladiti. Granice transverzalna dijaloga određuje poruka, a ne glasnik. Borba protiv tlačenja i diskriminacije može biti fokusirana na neku specifičnu kategoriju ali se nikada ne ograničava samo na nju. Ne postoji kraj povijesti niti krajnji cilj političke borbe. Funkcija transverzalne politike je otvaranje puta za uzajamnu potporu i veću efikasnost u borbi za manje seksističko, manje rasističko i demokratskije društvo, odnosno djelovanje u permanentno promjenjivim kontekstima u kojima živimo i djelujemo.

Marija Geiger